

BRONBEEK 21 september 2025

Geachte aanwezigen

Herdenken is een vorm van verplaatsingskunde. We herinneren een jongere versie van onszelf. We denken aan een verloren familielid, het verlies van een goede vriend of vriendin. Al bibberen we in Bronbeek er wuiven mogelijk ook palmen voor ons geesestoog. Het brein wandelt. Juist als wij stilstaan.

We kunnen ook worden meegenomen in de verhalen van anderen. Dat overkwam mij tijdens het lezen van het laatste boek van Dido Michielsen: *VERBORGEN VADER*. Haar vader – een KNIL militair - zat ook op een Hell Ship. Op weg naar Japan nota bene, waar hij in een kopermijn te werk werd gesteld. Dido weet niets over hem. Alleen dat vader een door de oorlog geestelijk getroebleerd man was. Hij verliet het gezin toen ze zeven jaar oud was. Hij zocht nauwelijks contact met zijn gezin. Vader stond voor Dido synoniem voor verrader.

Hij ontkende haar en zij ontkende hem.

Dido Michielsen moet erkennen dat ze als jong meisje haar vader dood had verklaard. Ze wist niks meer over hem en *wilde* ook niks weten. Ze had haar herinneringen uitgewist. Uiteindelijk brak die houding haar op en werd zij door haar kinderen aangespoord tot een zoektocht naar haar vader.

Ze schrijft: ***Mijn vader moest voor mij weer mens worden. Een slachtoffer dat had geleden.***

Het onderzoek naar wat haar vader tot slachtoffer heeft gemaakt blijkt lastig. Maar uiteindelijk levert die zoektocht een indrukwekkend verhaal op. Ze citeert ondermeer uit: *Surviving the Sword. Prisoners of the Japanese in 1942- 1945*. (Want haar vader heeft natuurlijk niks verteld). Dit boek van de Brit Brian MacArthur is gebaseerd op interviews en dagboekfragmenten van Britse, Amerikaanse, Australische en Nederlandse krijgsgevangenen. Details worden niet geschuwd. Ik lees er een paar samenvattende zinnen en passages uit voor. Een nare confrontatie, maar laten we vooral niet vergeten wat er destijds heeft plaatsgevonden. Hou u vast.

De mannen zaten zo opgepropt in het ruim dat ze zich amper konden bewegen. Een van de schepen werd getroffen door een tyfoon, meer dan 200 gevangenen lagen doodziek kokhalzend op het dek. Ze hadden niets in hun maag om over te geven. Hun door spasmen vertrokken lichamen gaven slechts wat slierten slijm op. Ze ervoeren claustrofobie, zuurstofgebrek, honger en dorst, sliepen tussen overvolle strontemmers. De herhaalde bombardementen maakten sommige krankzinnig.

Op één schip, de Oryokie Maru, vermoordden de Amerikaanse krijgsgevangenen elkaar in razernij. Tientallen stikten door

zuurstofgebrek. Op andere schepen vielen de gevangen elkaar met messen aan om elkaars bloed te kunnen drinken.

En dan waren er ook nog tienduizenden die meerdere van deze tochten moesten maken en uiteindelijk bij een spoorlijn of mijn werden gedumpt. Velen waren dan ook binnen een paar maanden dood. En als ze bleven leven brachten ze hun gruwelen ongewild mee naar huis.

Mensen onder dergelijke omstandigheden – door een vijand bijeengedreven- worden ook een vijand van zich zelf.

Het boek van Dido Michielsen bracht mij terug naar mijn eigen vader. Ook een KNIL- militair die de oorlog mee naar huis bracht. Zijn pijn gonst nu na in mij. Zijn drift en zijn wanhoop. Ook ik ging op zoek naar documenten en probeerde mijn vader te begrijpen.

Niet lang voor mijn moeders overlijden - drie maanden voor haar 100ste verjaardag - kwam er een brief boven water. Een vergeeld en broos stuk papier dat mijn moeder altijd voor zich zelf verborgen had gehouden. Het was een brief van een Duitse arts op Sumatra. Een goede vriend en mogelijk meer dan dat. Deze arts koos ervoor zich na de Japanse inval te laten internen. Hoewel hij dat met zijn Duitse nationaliteit en als onderdaan van een asmogendheid niet hoefde. Hij meende als arts meer van nut te zijn onder de krijgsgevangenen. Deze arts schreef mijn moeder kort na de oorlog het volgende - in het Duits.

“De commandant beschuldigde mij ervan dat ik met de dodencijfers sjoemelde, ik zou arbeiders achterhouden en onnodig ziek verklaren. Sterven aan het spoor was eervoller dan sterven in een bed, zei hij. Eer. Schaamte. Ik kan die woorden niet meer horen. De laatste weken was er geen verband meer, plasma kwam al maanden niet meer binnen, matrassen rotten weg, zoals alle textiel en leer en het rubbertje in de injectienaald, de tropen vreten alles op. Met palmladeren en liaan kan je een behoorlijk drukverband maken en met wat verwarmde hars en een scherpe bamboe verricht je wonderen. Maar aan de wonden van de geest kon ik nooit wat doen, de gemartelden die in het donker schreeuwden, tot rafels getrokken, zonder een nagel aan hun lijf, ijlend, tellend om hun waanzin te beheersen [...] de meeste zag ik onder mijn ogen wegglijden [...] Außerdem hielt ich Sterben den die Hand, mein Arm wurde ihr Klagebaum. Während meiner ganzen Zeit im Lager war mein Arm grün und blau.”

Die brieven (er waren er meer) bleken zeer belangrijk voor mijn moeder. Zo kon ze zich verplaatsen wat haar beide mannen hadden meegemaakt. Haar eerste echtgenoot werd onthoofd door de jappers. Haar de tweede man - een hell ship overlever en mijn verwekker - kwam verward uit de oorlog.

U zult begrijpen dat Japan een beladen woord was in mijn jeugd. Er kwam na de oorlog geen Japans apparaat ons huis in. Wel zongen wij vrolijke kampliedjes over de Jap onder de afwas. *Jappen hier. Jappen daar. Vele Jappen zonder haar.*

Ik raakte steeds nieuwsgieriger naar dat volk waar wij thuis zo spottend over spraken en dat half Azië dacht te kunnen bevrijden van het juk van het kolonialisme. Zonder Japan geen onafhankelijk Indonesië.

Op mijn 15de zag ik een oproep in de jeugdrubriek van het toenmalige Algemeen Handelsblad: Japans meisje zoekt *pen friend*. Ik schreef een brief. En zij reageerde per kerende post. Mijn zusjes konden mooi tellen in het Japans. En wie weet zou ik - het vredes kind - misschien wel Japanse karakters leren schrijven.

De mooiste enveloppen met kersenbloesem postzegels vielen bij ons thuis op de mat. Of beter onder de mat. Want mijn briefwisseling met de vijand werd thuis volstrekt genegeerd.

Onderwijl verkenden mijn penvriendin en ik onze werelden. Wat we aten, deden. Hobby's. Onschuldige puberpraat. Tot de oorlog ter sprake kwam. De atoombommen op Japan, die bij ons thuis destijds als een bevrijding werden ervaren. Niet bij mijn pen-friend. Zij verloor twee familieleden. Onze correspondentie strandde. Ons Engels was te beperkt. We hadden te weging woorden tot onze beschikking.

Na deze gestrande correspondentie was mijn nieuwsgierigheid alleen maar groter geworden. Ik leende in de bibliotheek het destijds veel geprezen boek van Yasunari Kawabata: *Duizend Kraanvogels*. De dingen spelen een grote rol in deze kleine roman. Bezielde dingen. Theekommen. Niet de mensen maar die kommen vertellen het verhaal van een familie. De liefdes, intriges, overspel, ruzies.

Het komt meer voor dat mensen hun emoties in dingen uitdrukken. Zoals wij thuis niet over het gedwongen vertrek uit Indië spraken, maar wel de kris koesterden. De worteldoek, houten Balinese buste en de hutkoffer.

Kwabata beschrijft hoe in een van de theekommen in barst zit - ontstaan tijdens een conflict in de familie. De barst was met een gouddraad gelijmd. Zo bleef de breuk zichtbaar. De pijn. En de heling. De kom had zijn ceremoniële rol niet verloren. Won zelfs aan waarde door de geschiedenis.

Toen ik in het jaar 2000 een uitnodiging kreeg om in Japan een lezing te houden bij de officiële plechtigheid waarin werd stil gestaan bij 400 jaar Japans Nederlandse betrekkingen (u weet: Nederland was het enige westerse land dat via het eilandje Decima sinds 1600 handelscontacten met het geïsoleerde Japan mocht onder houden) besloot ik over mijn correspondentie vriendin en Kawabata te vertellen. Vooral over die barst in de theekom. Ik zie de pijnlijke herinnering aan de hell ships en de Japanse interneringskampen als

een barst. Blijvend zichtbaar. Voelbaar. Maar aan de heling wordt gewerkt. Haat is een negatieve kracht. Die vreet ook aan jezelf.

We mogen de pijn niet ontkennen, maar hij mag ons niet de baas worden. Slachtofferschap is erg in vandaag te dag. Velen voelen zich te kort gedaan. Achten zich niet gehoord, niet gezien. Persoonlijk kies ik er voor mij in 'de vijand' te verplaatsen. De Japanse expansie drift te vergelijken met de Europese expansiedrift. En we weten steeds beter en horen steeds luider hoe de volken die destijds werden ingelijfd en geknecht nu naar hun oude heersers kijken. De Kolonie Mept terug. Ons past bescheidenheid.

Herdenk, geachte aanwezigen, maar verwijl niet te lang in het slachtofferschap.